

הקולר תלוי בצוואר כולם

תנחומא משפטים סימן ו – בית דין של עשרה

אמר ר' יהושע בן לוי: עשרה שישבו בדין הקולר תלוי בצוואר כולן.¹

סנהדרין דף ז עמוד ב – חכמים מכניסים עשרה

רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה, מיכניף ומייתי עשרה רבן מבי רב. אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא. רב אשי, כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא.²

גיטין פרק ו משנה ה – היוצא בקולר

... בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו. חזרו לומר אף המפרש והיוצא בשירא ר' שמעון שזורי אומר אף המסוכן.³

בראשית רבה פה ב פרשת ושב – התפזרו ונתפסו

"וירד יהודה מאת אחיו" – אמרו: בואו ונפזר עצמנו, שכל זמן שאנו מכונסים, השטר מצוי להיגבות, אמר להם הקב"ה: עשרה בני אדם שנמצאו בגניבה, אין אחד נתפס ע"י כולם? וכיון שנמצאו בגביע, אמרו: "האלהים מצא את עון עבדיך" (בראשית מד טז). א"ר יצחק: מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו. א"ר לוי: כזה שהוא ממצה את החבית ומעמיד אותה על שמריה.⁴

תנחומא כי תצא סימן י – לא יכולים לשרו של עשו⁵

אמר רבי יוחנן: עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם,⁶ לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה. לראובן אומר: אתה נחשדת על פילגש אביך. לשמעון וללוי: אף אתם הרגתם את שכם. לשאר השבטים: אתם מכרתם את אחיכם ובקשתם להורגו. ליהודה: אף אתה נחשדת על תמר כלתך. ולבנימין אמר:

¹ ראו המקור בגמרא סנהדרין ז ע"ב ובהוריות ג ע"ב, בהלכות דיינים. ואנו שאלנו את הביטוי לעניין יוסף ואחיו. ראו תנחומא וישב שאחי יוסף עשו חרם של עשרה שהוא מעין בית דין (שדה). ראו מדרש זה בדברינו להלן. להלכה, עניין זה של עשרה דיינים אינו "כ"כ ברור כ", להוציא מקרים מיוחדים באמת, אין בית דין של עשרה (שהוא גם מספר זוגי). ראו מסכת סנהדרין שם נדון העניין בהרחבה, תרתי משמע. אולי מחיבור הגמרות בסנהדרין ו ע"ב וברכות ו ע"א נקבל שעשרה שכינה ביניהם והם קרויים "עדת אל" ולפיכך הם הבסיס לבית דין של כ"ג ואולי גם של שבעים ואחד. במחשבה שנייה, מצאנו במקרא בית דין של עשרה! ראו מגילת רות פרק ד בבית הדין שבעה מקים: "וַיִּקַּח עֶשְׂרֵה אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי הָעִיר וַיֵּאמֶר שְׁבוּ פֹה וַיִּשְׁבוּ". ואולי גם נדר על דעת רבים שהם עשרה לפי שיטת רב יצחק (גיטין מו ע"א). ראו גם עשרה זקנים בעיבור השנה בשמות רבה טו כ ואין זה להלכה (ראו דברינו [עיבור השנה](#) בפרשת פקודי). ועדיין לא הסברנו מה עניין הקולר כאן.

² לפני שנמשיך בפרשת השבוע, בביטוי "עשרה שישבו בדין" המושאל מהלכות דיינים להתנהגות אחי יוסף במכירתו, נעצור לרגע במקור שהוא כאמור בהלכות מינוי בית דין, בגמרא סנהדרין וכן הוא בהוריות דף ג ע"ב. רב הונא (וכן רב אשי בדיני טריפות) מעדיף להוסיף עשרה דיינים מתלמידי הישיבה שיישאו איתו בעול הדיינות "כי היכי דלימטיין שיבא מכישורא". מסביר רש"י שם: "דנמטיין שיבא מכישורא - שייגענו נסורת קטנה מן הקורה, כלומר, שאם נטעה - ישתלש העונש בין כולנו ויקלו מעלי. שיבא - נסורת, כמו (הושע ח) כי שבבים יהיה עגל שומרון ומתרגמינן: לניסרי לווחין". הקולר כאן הוא קורה שמונחת על צווארי הדיינים. ואגב, בעיית בית דין של עשרה נפתרת כאן שבאמת היה זה בית דין של אחד עשר שרב הונא הוסיף עשרה, במקום שידון בשלושה או אפילו ביחיד כמומחה שדן יחידי. ועדיין לא הסברנו מה עניין הקולר כאן.

³ קולר הוא השרשרת או העול שנתנו בצווארו של מי שנשבה ונלקח לעבד. ראו שמות רבה לא י: "בשעה שגלו ישראל מירושלים הוציאו אותם השונאין בקולרין והיו אומות העולם אומרים אין הקב"ה חפץ באומה הזו וכו'". ובאיכה רבה פתיחתא לד: "והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם". ראו גם ירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז: "דניאל אמר: האל הגדול והנורא. ולמה לא אמר גיבור? בניו מסורין בקולרין איכן היא גבורתו?" (דברינו [האל הגדול הגיבור והנורא](#) בפרשת עקב). ולהלכה בדיני היתר נדרים, ירושלמי נדרים פרק ט הלכה א: "ר' שמעון בן לקיש פתח: אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צווארו, נודר היית? לקסטוריי שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניסה את ראשה לתוכו". והיום collar הוא צווארון של בגד קישוט ואולי גם סמל חשיבות. האחים שישבו בדין על יוסף, שמו את הקולר על צווארם שלהם, כאות קלון או כסמל העול המשפטי שלקחו על עצמם במעשה זה. האם הקולר תלוי גם בצווארם של אחרים?

⁴ אחרי מעשה המכירה של יוסף, מתפזרים האחים על מנת שלא ייתפסו ביחד. התורה מספרת על יהודה שירד מאת אחיו (ומדרשים רבים רואים בכך את גנותו וירידתו, ראו תחילת פרשה פה בבראשית רבה), אבל המדרש אומר שכולם ירדו והתפזרו על מנת שלא תתפוס אותם מידת הדין. אבל סופם שיתפסו חזרה אחד לאחד ויתכנסו לירידה לפני יוסף, שם יושם קולר הנאשמים בגניבה בצוואר כולם וימצא בעל החוב מקום לגבות שטרו (או בעל השטר לגבות חובו). ומה עם בנימין? הרי בעומדם מול יוסף בסוף פרשת מקץ הם אחד עשר, לא עשרה. האם עשרה הוא מספר מינימלי? האם נוכל להשוות עם רב הונא לעיל?

⁵ ראו מקבילה למדרש זה בפסיקתא רבתי, פרשה יב היא פרשת זכור.

⁶ "שרו של עשו" מופיע גם במאבק של יעקב עם המלאך. וכאן הכוונה כמובן היא לעמלק שהוא מצאצאיו של עשו.

אתה נחשדת על פילגש בגבעה.⁷ כיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד נופל לפניו, שאין לו תשובה להשיבו. זהו שכתוב: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה א).⁸

בראשית רבה פרשה פד – קריעה אחר קריעה

"ויקרא יעקב שמלותיו" - ר' פנחס בשם רבי הושעיא אמר: שבטים גרמו לאביהם לקרוע, והיכן נפרע להם? - במצרים, שנאמר "ויקראו שמלותם".⁹ יוסף גרם לשבטים לקרוע, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר: "ויקרא יעקב שמלותיו" (יהושע ז ו).¹⁰ בנימין גרם לשבטים לקרוע והיכן נפרע לו? - בשושן הבירה שנאמר: "ויקרא מרדכי את בגדיו". מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נקראה נחלתו, חציה בארץ הירדן וחציה בארץ כנען.¹¹

מסכת שבת דף י עמוד ב – מחיר השינוי בין הבנים

אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.¹²

תנחומא, פרשת וישב "וישראל אהב את יוסף" – מדיבה לקנאה

"ויבא יוסף את דבתם רעה" - לפי שסיפר עליהם לשון הרע ולפיכך קנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ונשתעבדו שם ארבע מאות שנה...¹³

מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ז – יוסף נענש

"ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף", זהו שאומר הכתוב: "מִן הַיָּמִים וְעַד הַיּוֹם וְאֶחָד מֵאֲחֵיהֶּם יֵאָכֵל פֶּרֶךְ" (משלי יח כא). אמר ר' חייא בר אבא: כלכלה של תאנים לפניו, אם אכל ממנה עד שלא בירך - מות ביד לשון, בירך ואח"כ אכל - חיים ביד לשון.¹⁴ וכן ביוסף לא הגיעוהו כל אותן הצרות אלא על לשון הרע שסיפר על אחיו, שנאמר: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". ומה אמר? רבנן אמרי: אמר לאביו שהן נוהגין בבני בלהה וזלפה מנהג עבדים וקורין אותן עבדים, ואני נוהג בהן מנהג אחוה, שנאמר: "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו'". אמר לו הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה, שנאמר: "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז).¹⁵ רבי יהודה אומר: אמר לו: אחי אוכלין אבר מן החי. א"ל הקב"ה: אפילו בשעת קלקלה לא יעשו אלא בשחיטה, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו". רבי יוסי אומר: יוסף היה אומר לו שהיו נותנין עיניהן בבנות הארץ. א"ל הקב"ה: חייך! בו בדבר תלקה! הרי אדונתך נותנת עיניה בך, שנאמר: "ותשא אשת אדוניו את עיניה".¹⁶

⁷ ושאלו שהוא משבט בנימין ומצאצאי יוסף, נכשל במצוות מחיית עמלק וגרם לכישלון המלוכה הראשונה של ישראל.
⁸ המסר של מדרש זה הוא מפתיע. יש לעם ישראל בעיה מוסרית לקיים את מצוות מחיית עמלק! סיבה מרכזית היא מכירת יוסף. ולענייננו שהקולר תלוי בצוואר כולם, לכאורה, לפחות לא בצווארו של יוסף שהרי הוא הקרבן. ומה עם יעקב? ומה עם בנימין? ומה עם יוסף עצמו, האם הוא נקי לגמרי? וכבר הקדשנו דף מיוחד [להפטרות פרשת וישלח בספר עובדיה](#).

⁹ חלקם של השבטים במכירת יוסף, וכל מה שהתגלגל בעקבותיה, כולל גלות מצרים, הוא ברור. כך הוא בפשט המקרא ואנו רק הוספנו ורכזנו המדרשים על חטאם של השבטים בדברינו [על מכרם בכסף צדיק](#) בפרשה זו. ראו גם הדף [מי מכר את יוסף ולמי?](#)

¹⁰ חלקו של יוסף גם ברור עפ"י פשט המקרא: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם". ולהלן נרחיב בחלקו של יוסף.
¹¹ אז גם לבנימין יש חלק בסיפור יוסף ואחיו! מדרש זה הוא בניגוד לפשט המקרא וגם בניגוד למדרשים רבים האומרים שבנימין זכה שבית המקדש יהיה בחלקו מפני שלא השתתף במכירת יוסף (מדרש הגדול דברים לג יב). אבל מדרש זה בשלום: אם בתחילת התהליך לא היה בנימין שותף, בסופו יש גם לו אחריות. אולי גם בגלל שידע במכירת יוסף ולא הגיד לאביו (ראו בראשית רבה עא). האבן בחושן של בנימין הייתה ישפה - "יש-פה" אומרים המדרשים, יכול היה להגיד ובחר לשתוק. ואפילו מנשה בנו של יוסף לא יצא נקי מכל הפרשה, ראו המדרשים שלפיכך נחלקה נחלתו בין שני עברי הירדן!

¹² הרי לנו גם חלקו של יעקב. אותו יעקב שסבל כה רבות בגלל קנאת אח, וחזה על בשרו את קנאתה של רחל באחותה (בדברינו [הבה לי בנים](#) בפרשת ויצא), ומן הסתם גם הכיר את סיפור ישמעאל ויצחק כיצד נדחה בן מפני בן, ולא נזהר בדבר שבו נכווה!

¹³ כאן הדברים עוד מרוככים כלפי יוסף. נכון שהוא הביא את דבתם רעה, אבל עיקר החטא היה קנאת האחים (ראו דברינו [קנאת אחים](#) בפרשה זו). עפ"י מדרש זה, ניתן היה לצפות מהאחים הבוגרים שיבליגו על דבריו של מי שמכונה כאן "והוא נער" - שעושה מעשה נעוה כדברי המדרש.

¹⁴ מדרש תנחומא שאל כאן קטע ממדרש ויקרא רבה ושינה בו מעט. ראו ויקרא רבה לג א: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך - זהו שכתוב: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא) ... אמר ר' חייא בר אבא: היתה לפניו כלכלה של תאנים, אכלה עד שלא עישרה - מות ביד לשון, עישרה ואכלה - חיים ביד לשון". שם המעשר קובע וכאן הברכה היא הקובעת. וכבר נדרש פסוק זה מספר משלי: "מות וחיים ביד לשון" בפנים רבות על לשון הרע, ראו דברינו [אונאת ממון ורכות הלשון](#), ומכאן יבוא גם הקשר ליוסף.

¹⁵ ראו הפסוק המלא שם: "שֶׁלַח לַפְּנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַר יוֹסֵף" שמדגיש את השליחות של יוסף לפני כולם למקלט ולמחיה ברעב. ראו כל תיאור גלות מצרים והגאולה מפסוק טז שם ועד סוף הפרק. ראו גם המדרשים בתחילת פרשת פו בבראשית רבה בפרשתנו על הפסוק בהושע: "בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה". אבל עדיין: "לעבד נמכר יוסף" שזה עונש בעבורו. ועונש בא בגין חטא.

¹⁶ וכן הוא בבראשית רבה פד ז ובמדרשים אחרים (לא בפרשני המקרא) שמצביעים גם על חלקו של יוסף בפרשה וסיפור הניסיון עם אשת פוטיפר הוא עונש ליוסף. וכבר הרחבנו במוטיב זה בדברינו [יוסף ואשת פוטיפר](#) בפרשת וישב.

סוף הפרשה: פרק מד פסוקים ט-י ורש"י שם – כולכם חייבים

"... וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. ויאמר גם עתה כדברכם כן הוא..."

רש"י שם: אף זו מן הדין אמת - כדברכם כן הוא - שכולכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפשים.¹⁷

תנחומא וישב סימן ב – שתפו את הקב"ה בחרם

אמרו: נחרים בינינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו. אמר להם יהודה: ראובן אינו כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה. מה עשו? שתפו להקב"ה באותו החרם שלא יגיד לאביהם. כיון שירד ראובן בלילה לאותו הבור להעלותו ולא מצאו, קרע את בגדיו ובכה. חזר לאחיו אמר להם: הילד איננו ואני אנה אני בא? הגידו לו את המעשה ואת החרם ושתקו. ואף הקב"ה אף על פי שכתוב בו: "מגיד דבריו ליעקב" (תהלים קמז), דבר זה לא הגיד, מפני החרם. לפיכך אמר יעקב: "טרף טורף יוסף".¹⁸

בראשית רבה פו ב פרשת וישב – ראוי היה יעקב לרדת למצרים

"ויוסף הורד מצרימה" ... הוריד לאבינו יעקב למצרים, ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר סימון אמר: לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת. מה עשו לה? משכו את בנה לפניו והיתה מהלכת אחריו על כורחה שלא בטובתה. כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים: בשלשלאות ובקולרין. אמר הקב"ה: בני בכורי, ואני מורידו בבזיון? ואם ליתן בלבו של פרעה, איני מורידו פומבי, אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו על כרחו שלא בטובתו.¹⁹

שבת שלום וחנוכה שמח**מחלקי המים**

מים אחרונים: באשר לעצם ההצעה של בית דין של עשרה, שאינו בית דין שקול ואינו בקטגוריה הידועה של בית דין של שלושה, של 23 ושל 71. אפשר לומר שכל הגדלה של מספר הדיינים מעבר ל 3 הוא אפשרי – שלוש הוא רק המינימום (רבי סבור שחמישה הוא המינימום) – וכמובן שלא מדובר בדיני נפשות. ולפיכך, גם בית דין של 7, של 9 ושל 11 וכו' הוא תקין, ובית דין של עשרה הוא בעצם בית דין של 11 (כרב הונא בגמרא סנהדרין), או כפי שמוצע בגמרא סנהדרין דף ז הנ"ל שבגמר הדין אחד יוצא. ואפשר כמובן לחלק בין בית דין ששופט ומעניש ופוסק בדיני ממונות, ובין פורום לדיני איסורים (טרפה, מאכלות אסורים וכו') שבו חכמים ופוסקי הלכה בדיני איסורים מתייעצים זה עם זה, כפי שגם משתמע מהגמרא בסנהדרין דף ז. עוד הרכבים, ראו בית דין של שבעה בעיבור השנה, והביטוי "מאה שישבו להורות" בגמרא הוריות ג ע"ב. ראו גם דברי המאירי בסנהדרין ז ע"ב: "אף על פי שגדול שבדיינין נענש ביותר, כל הבית דין בעונש עוון הטיית הדין. ולא עוד, אלא אפילו היו שם אחרים שלא מן הבית דין ששמעו ושתקו - קולר תלוי בצואר כולם ואפילו תלמיד לפני רבו.²⁰ ומגדולי החכמים היו מקבצים הרבה תלמידים בשעת הדין שיתיראו מן העונש ויגלו דעתם עד שמתוך כך יצא הדבר לאמת". ותודה למיכאל ויגודה על מקור זה.

¹⁷ "עשרה" כאן הוא מספר עקרוני כמו "עשרה שישבו בדין" בו פתחנו, שהרי בנימין איתם. בכל מקרה, ראינו שהמדרש לפחות סבור שבאחריות ההיסטורית והכללית, אכן כולם נתפשים כולל יעקב, בנימין, יוסף ואפילו מנשה בנו. אף אחד לא יוצא נקי מפרשת מכירת יוסף וריב האחים! גזירת שעבוד מצרים בברית בין הבתרים אצל אברהם, איננה פותרת אף אחד מאחריות ומהבחירה האישית. ראו דברינו [הכל ביד שמים חוץ מיראת שמים](#). הירידה לגלות היא מעשה בני אדם ולא גזירה משמים. "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" ו"הרבה שלוחים למקום". ראו דברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים?](#) בפרשת וארא.

¹⁸ שנסתלקה ממנו רוח הקודש, כפי שמובא במדרשים, וגם הקב"ה לא הגיד לו ולפיכך אמר יעקב: טרוף טורף יוסף (אבל בסתר לבו האמין וקיווה שיוסף בין החיים כפי שמדגישים מדרשים אחרים). לעניינינו, מה קבלנו כאן? שהקב"ה הוא המשלים למניין של עשרה לעשיית החרם? ראובן יצא והקב"ה נכנס? ומה נאמר כעת? שהקולר תלוי בצוואר כולם, בצוואר כל העשרה? יש מדרשים שקשה להולמם, אבל גם הם חלק מעולם המדרש. ראו דברינו [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים. וכל המבקש להחכימו במדרש מופלא זה, אנה ימהר ויחיש שמועתו הטובה.

¹⁹ מדרש זה מעלה את הנושא הכבד של ירידת יעקב וכל ביתו למצרים, האם הייתה גזירה משמים או בחירה אנושית. נושא עליו הרחבנו בדברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים?](#) בפרשת וארא. כאן, אנחנו מבקשים רק לחזור ולחתום את דברינו במוטיב הקולר בו פתחנו. מן הדין היה שיעקב ירד למצרים בקולר ובשרשראות, אלא שחש עליו הקב"ה שלא יתבזה וגם ידע שיעקב לא ירצה, לפיכך הוריד תחילה את יוסף על מנת להורידו בעבותות אהבה ולא בקולר ובשלשלות של עבד. ואנו שואלים: בגין איזה קולר היה ראוי יעקב אבינו לרדת למצרים? זה של ברית בין הבתרים של אברהם אבינו, או הקולר של האחים שישבו בדין על יוסף. כך או כך, גם יעקב לא נמלט מהקולר שתלוי בצוואר כולם.

²⁰ שהרי יש איסור של תלמיד להורות בפני רבו (ברכות לא ב, עירובין סג א ועוד). אבל אם רבו מצרף אותו לידו, האחריות היא גם עליו ומן הסתם לומר מה שהוא חושב ובלו מורא רב.

סוף דבר, נראה שעניין זה של בית דין של עשרה, ובכלל הרכבים שונים של מספר הדיינים הנחוץ או האפשרי, ראוי לדיון מיוחד. וכל היודע על מאמר או סיכום כלשהוא בנושא זה, אנא יחיש שמועתו הטובה אלינו וישולם שכרו מן השמים.